

”הנזוד אני חיי”

מבוא

סיפור יוסף ואחיו, המתרחש בסופן של פרשיות ספר בראשית, הינו תעלומה ששאלות רבות נשאלו וישאלו בה. לפעמים נדמה, שהאפשרויות להבנת הסיפור הם כה רבות ומשכנעות, עד שקשה להסכים עם דרך אחת לכל אורכה.

מאמרנו אינו בה לדחות הבנות ושיטות קיימות בסיפור יוסף ואחיו. כל תפקידו הוא להאיר את הפסוקים באור חדש. העיון בפסוקים בדרך זו, יביא אותנו לגישה חדשה בהבנת עולמם של יוסף והאחים¹.

לשיטתנו, יוסף רוצה להחזיר את אחיו בתשובה על פי דרכו של ”בעל העקידה” וה”אברבנל”. אלא שהתשובה של האחים נעשית, לא רק על העוול שנגרם ליוסף בעת מכירתו, אלא גם על העוול שנגרם ליעקב אביהם במשך 22 שנה. דרכו של יוסף היא להביא את האחים להכרה פנימית בעוול שגרמו לאביהם בעת מכירתו².

רק לאחר שהאחים הבינו והפנימו את חטאם, גם כלפי יוסף וגם כלפי יעקב, רק אז יכול יוסף לשלוח לאביו את הבשורה, רק אז הוא יכול להשיבו דבר.

1. להלן נביא סיכום נמרץ של מספר שיטות ופירושים שונים העוסקים בהבנת הסיפור של יוסף ואחיו, העונים לשאלה, מדוע יוסף לא מספר לאחיו שהוא יוסף כבר מהתחלה?
 - רמב”ן: יוסף רוצה לראות את התגשמות חלומותיו - (כדאי לעיין בספרה של נחמה ליבוביץ עיונים חדשים בספר בראשית הדוגלת בשיטתו של הרמב”ן, ומסבירה את שיטתו).
 - ”בעל העקידה” ו”אברבנל”: יוסף רוצה להחזיר את אחיו בתשובה שלמה במסכת של תחכומים שתביא אותם לכך. (כדאי לעיין במאמרו של הרב מידן המסדר ומוכיח את דבריו במגדים ב’).
 - הרב יואל בן-נון: יוסף בטוח שגם אביו, יעקב, היה שותף בקנוניה נגדו ביחד עם האחים. לכן, עד שיהודה לא סיפר שהאב רומה ע”י אחים יוסף לא נגלה לפניהם (מגדים א’).
 - דוד הנשקה: יוסף עצמו חוטא. עוד מימי נעוריו בהם הוא מסלסל בשער. הוא מתנכר לאחיו, רק בסוף הוא נשבר ומתגלה לאחיו. מטרת גביע הכסף לעלות את בנימין האח היחיד אליו למצרים (מגדים ב’)
2. נדגיש בדברינו, שהצער הנגרם ליעקב לא חל בעת איבוד יוסף דוקא. הצער ליעקב נגרם באיבוד כל אח שאמור להמשיך את שושלת עם ישראל. הפסוקים המדברים על העדפתו של יעקב את יוסף על שאר אחיו, אמורים להסביר רק את השנאה של האחים כלפי יוסף. יעקב מתאבל אפילו על שמעון שהבאיש אותו במעשה שכם, בגלל שגם שמעון שייך לשנים עשר השבטים, המהווים יחידה אחת, בלתי ניתנת לניתוק.

המפגש הראשון במצרים

בני יעקב נאלצים לרדת למצרים על מנת להביא אוכל לבית אביהם. המפגש בין האחים ליוסף מתחיל בדו-שיח קשה מאוד ביניהם. יוסף מאשים את האחים שהם מרגלים. האחים טוענים שאינם מרגלים בטענה:

"כולנו בני איש אחד נחנו, כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים".

(בראשית מ"ב, יא)

האחים בהתחלה אפילו לא מזכירים את בני רחל, איפה יוסף ובנימין? האם רק העשרה שנמצאים כאן לפניך הם בני איש אחד? יוסף חוזר על דבריו:

"ויאמר אלהם לא כי ערות הארץ באתם לראות".

(בראשית שם, יב)

האחים עונים תשובה שונה על אותה שאלה. בזכות תקיפותו הנמשכת של יוסף, לפתע האחים נזכרים, שהם שכחו שיש עוד שני אחים במשפחת יעקב. מדוע האחים לא מספרים מיד ליוסף, אודות משפחתם המורחבת. נראה כי האחים מסתירים משהו אותו הם מעדיפים לא לגלות בהתחלה - כך גם נראה שהם עושים בדבריהם ליעקב כאשר הם חוזרים ממצרים.

"ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד בארץ כנען, והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו".

(בראשית שם, יג)

הקבלה בין פסוק זה לבין הפסוק בו האחים מספרים את הקורות אותם במצרים ליעקב לאחר שובם מדגישה את השינויים אותם רצו האחים להעלים מעיניו של יעקב:

"ונאמר אליו כנים אנחנו לא היינו מרגלים. שנים עשר אנחנו אחים בני אבינו, האחד איננו והקטן היום את אבינו בארץ כנען".

(בראשית שם, לא - לב)

שני דברים משנים האחים בדבריהם:

א. האחים לא מזכירים את המשפט הראשון בו פתחו בשיחתם עם יוסף בו אמרו "כולנו בני איש אחד נחנו" - רק העשרה.

ב. האחים אצל יוסף הזכירו את בנימין ראשונה, ואילו בדברם עם יעקב הזכירו את בנימין לאחר הזכירם את יוסף. - נראה שהאחים מנסים לדחוק מלבם את טראומת יוסף. רק כאשר הם באים לפני יעקב אביהם הם יודעים היטב איך להדגיש את זיכרון יוסף בפניו. אצל יעקב, שכבר 22 שנה מתאבל על בנו הבלתי נשכח, זכרו של יוסף לא יורד מסדר היום המשפחתי.

דגש נוסף שנוכל לראות בדברי האחים הוא, שבפעם הראשונה בתורה, האחים כקבוצה קוראים ליוסף "אחי". עד כה האחים לא כללו את יוסף עם שאר האחים. אמנם יעקב התייחס אל כל האחים ביחד, כולל יוסף:

"וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֹּאן וְהַשִּׁבְנִי דָבָר...".

(בראשית ל"ז, יד)

אבל אצל האחים יוסף אינו נקרא עד עכשיו, אפילו פעם אחת "אחי". בעת המכירה האחים אומרים:

"וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הֲנֵה בְעַל הַחֲלוּמוֹת הַלְזָה³ בָּא".

(בראשית ל"ז, יט)

באימונו על האחים ובהאשמתם כמרגלים מצליח יוסף להביא את האחים להכרה, שהוא חלק בלתי נפרד מאחיהם.

יוסף מכניס את כל אחיו ל"משמר שלושת ימים". לאחר שלושה ימים בהם הם הכירו את בית הסוהר מבפנים, בדיוק כמו שהוא עצמו הושלך על ידם לבור⁴, הוא עושה עמם "חסד"⁵ ומשחרר את כולם, אבל משאיר את שמעון.

נראה, כי האשמת האחים בריגול, הכנסת כל האחים ל"משמר שלושת ימים" והשארת שמעון⁶ בכלא, מביאה את האחים להזדהות נפשית עם מצבו הקשה של יוסף בזמן מכירתו. יוסף הואשם ע"י כל אחיו בבגידה ובנסיון השתלטות דברים שהם בגדר ריגול. יוסף נכלא ע"י אחיו בעת שהשליכו אותו לבור והופרד מהם, בזכות ה"חסד" שעשו עימו בכך שלא הרגו אותו. האשמת האחים בריגול, כליאתם והשארת שמעון, מביאה את האחים לחוש את מצבו של יוסף אז, לפני 22 שנה.

"וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אֲבֵל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אַחֵינוּ. אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ

בְּהַתְּחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת".

(בראשית מ"ב, כא)

הקבלה בין שני פסוקים, שבהם מופיע הביטוי "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו" מאמתת את דברינו. בפסוק הראשון האחים אומרים על יוסף "הנה בעל החלומות הלזה", ואילו בפסוק השני הם אומרים "אבל אשמים אנחנו". שני הפסוקים מדגישים יותר מכל את

3. בפירוש המילה "הלזה" נשתדל לגעת בסוף דברינו, בהסבר השליחות של יוסף לאחיו.

4. עיין "כלי יקר".

5. ה"חסד" הזה אולי מקביל לחסד שעשו האחים עם יוסף בכך שלא הרגו אותו והחליטו למכור אותו לישמעלים.

6. ה"אברבנל" שואל: "השאלה הי"ג: למה רצה לעכב אחד מאחיו עמו האם חשב שלא ישובו אליו עוד? והנה הרעב בקרב הארץ, שבעבורו יבואו בהכרת, וכמו שהיה שמהכרח הרעב באו עם בנימין לא בעבור שמעון. והנה אם לא ישובו ישלח יוסף להודיע לאביו כי הוא חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים ושיבא אליו כמו שעשה" - ע"פ הסברנו שאלת האברבנל אינה נשאלת כלל וכלל.

הרגשות של האחים המתפרצים בפסוקים אלו. בפסוק הראשון התפרץ לו רגש השנאה שהיה בלב האחים על יוסף, ואילו בפסוק השני התפרץ לו רגש החמלה וההזדהות של האחים. זהו השלב הראשון אותו יוסף מנסה להשיג. המטרה היא, שהאחים קודם כל יחושו את העוול שגרמו לאחיהם במכירתו. רק בכך שיכנסו לנעליו, יפנימו האחים ויגיעו למסקנה אליה הם מגיעים: "אבל אשמים אנחנו על אחינו..."

"אותי שכלתם"

האחים חוזרים אל אביהם לכנען.

"ויבאו אל יעקב אביהם ארצה כנען, ויגידו לו את כל הקורות אותם לאמר". אצל האחים הכל נראה פשוט. כל מה שצריך לעשות עכשיו הוא להראות ליוסף את בנימין, לקחת את שמעון ולחזור ביחד לכנען עם המזון הדרוש. האחים לא ציפו להתנגדות מצדו של יעקב להורדת בנימין למצרים. אם הם היו יודעים שיעקב יתנגד למהלך כזה, הם לא היו מספרים לו "את כל הקורות אותם". אולי הם היו מעלימים ממנו מספר פרטים, שיכולים להעלות חשש בלב יעקב לשלום בנימין. הקשר של בנימין עם אביו אינו מוערך נכונה בעיני האחים, בדיוק כמו שקשר זה לא הוערך נכונה בעת מכירת יוסף. גם אז לא העלו האחים על דעתם שאביהם יתאבל על יוסף "ימים רבים", עד שכאשר קמים בניו ובנותיו לנחמו יעקב ממאן:

"וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה ויבך אותו אביו".

(בראשית ל"ז, לה)

גם יעקב חש בזלזול ובקלות שהוקרנה מצד האחים כאשר הם באו וסיפרו לו את צווי יוסף, להוריד את בנימין. יעקב מבטא את זה בצורה נחרצת ומאוד לא שגרתית. הוא מאשים את האחים בלא פחות מאשר ברצח:

"ויאמר אלהם יעקב אביהם **אתי שכלתם**. יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו, עלי היו כולנה".

(בראשית מ"ב, לו)

רש"י מסביר:

"מלמד שחשדן, שמא הרגהו או מכרהו כיוסף".

נראה שהרעב הכבד השפיע לבסוף על יעקב, שנאלץ לוותר ולשלוח את בנימין. אך לא לפני, שיעקב שואל את האחים שאלה רטורית משהו, שהדהדה בלב האחים בדרכם חזרה למצרים:

"ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח".

(בראשית מ"ג, ו)

והאחים עונים לאביהם:

"ויאמרו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי, היש לכם אח?⁷..."

(בראשית שם, ז)

גביע הכסף

השאלה הגדולה בה מתקשים הפרשנים עדיין עומדת לפנינו.

מדוע ממשיך יוסף "להתעלל" באחיו? מדוע הוא לא מתגלה בפניהם כבר לאחר הבאתם את בנימין – מה מטרתו בהתעללות זו?

הרמב"ן, שהסביר שיוסף מעוניין להגשים את החלומות מסביר שלמרות שהחלומות כבר התגשמו והאחים כולם, כולל בנימין, השתחוו לפני יוסף, בכל זאת:

"גם העניין השני שעשה להם בגביע לא שתהיה כוונתו לצערם, אבל חשד אולי יש להם שנאה בבנימין שיקנאו אותו באהבת אביהם כקנאתם בו, או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה, ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימין אולי ישלחו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו".

(רמב"ן בראשית מ"ב, ט).

לעניות דעתי, יוסף ממשיך בתוכנית, והיא, להביא את האחים להכרה בעוול שגרמו לאביהם בכל השנים האלו, בעקבות מכירת יוסף.

יוסף כבר הצליח להביא את האחים להזדהות נפשית עם מצבו בעת מכירתו, הזדהות שהביאה לחרטה על המעשה. אך אין זה מספיק. כעת רוצה יוסף שהאחים יבינו סוף כל סוף שבמכירת יוסף הם לא רק פגעו ביוסף - אלא גם פגעו קשות באביהם. בעצם הורדת בנימין, שהיתה נראית לאחים טבעית ופשוטה כל-כך, אביהם כבר מתחיל לשבת שבעה:

"... ואני כאשר שכלתי שכלתי"

(בראשית מ"ג, יד).

כעת מה שצריך לעשות הוא, להחזיר את האחים למצב שגרה, בו האחים חוזרים להיות ביחד. יוסף מתנהג אליהם בכבוד, הוא נותן להם מתנות⁸, משחרר את שמעון

7. בעיון בפסוקים לא נראה שיוסף שואל את האחים אם יש להם עוד אח. כל מה שיוסף עושה הוא האשמתם בריגול. האחים הם אלו, שמספרים לו את קורות משפחתם.

8. העדפת בנימין מוסברת היטיב לשיטתו של "בעל העקידה". הרב מידן שמפרט את שיטתו של "בעל העקידה" (במאמרו בתחומין ב'), מסביר את העדפת בנימין כמטרה נפלאה בה יוסף משחזר העדפה של אח אחד על פני שאר האחים. בדיוק המצב שבו היה יוסף לפני 22 שנה. מטרתו של יוסף לשיטתו

ונותן להם אוכל שיציל אותם מפני הרעב. מבחינת האחים, הם נפרדו לתמיד מיוסף, כל הפרשה מבחינתם היא כבר נוסטלגיה. עלילת הגביע אמורה לבחון את האחים במצב של שגרה. האם הם הפנימו את העובדה שלא ניתן לנתק בין יעקב לבניו.

"ונפשו קשורה בנפשו"

נאוומו של יהודה מהווה עבורנו את המטרה אליה שואף יוסף במשך הפרשה כולה. רק לאחר נאוומו של יהודה מתגלה יוסף לאחיו. מה הביא בנאוומו זה את יוסף להתגלות המיוחלת לפני האחים? מה רצה יוסף מאחיו עד כה? על מנת להסביר את שיטתנו נסקור את הנאוומו מתחילתו עד סופו.

תחילתו של נאוומו יהודה בסקירה ארוכה שעושה יהודה, שתוזרת לכאורה, על סיפור הדברים מראשיתם. הפרשנים מתקשים להבין את החזרה של יהודה על ההיסטוריה של הדברים. וכך שואל הרמב"ן:

"אדני שאל את עבדיו" - לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בסיפור מה שהיה כבר ביניהם. ומה שאמרו חז"ל (רש"י בפסוק י"ח) וכי זו שימת עין שאמרת לשום עינד עליו, אינה טענה. כי המושל שיצוה להביא אדם לפניו, לא יעשה על מנת לפטור אותו מן הרעות שיעשה, וכל שכן על הגנבה שיגנוב מבית המלך הגביע אשר ישתה בו... ואשר יראה לי על דרך הפשט, שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו, כי חשב יהודה כי האלוהים הוא ירא כאשר אמר לו..."

(רמב"ן מ"ד, יט)

"ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקונים קטן, ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו".

(בראשית מ"ד, כ)

אם נחזור ונעיין במשפט המקורי אותו אומרים האחים בפעם הראשונה, נראה שינויים קלים:

היא, להחזיר את האחים בתשובה שלמה זאת, שע"פ הרמב"ם: "בא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה לא מיראה ולא מכשלוך כח" (הלכות תשובה פ"ב, ח"א).

ישנה בעיה מסוימת בהסבר זה משום שלפי הרמב"ם צריך לחזור בתשובה שלמה "לא מיראה ולא מכשלוך כח". נראה שיהודה אכן ירא מאביו באמרו: "כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר, אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים" (מ"ד, לב). אך העירני הרב משה אדלר, שעדיין ניתן להסביר שיהודה לא ירא מאביו אלא מהחטא, כחזור בתשובה שעומד בנסיון בגלל יראת חטא, ולא מיראת בשר ודם.

"ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד בארץ כנען, והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו".

(בראשית מ"ב, יג)

השינוי הראשון בין הפסוקים, הוא בהזכרת העניין של **"ואביו אהבו"**. זו היא הפעם הראשונה בה האחים מזכירים לפני יוסף, את אהבתו של אביהם לאחיהם הקטן. עד עתה האחים לא ראו בכך כל חשיבות.

השינוי שני, שיש בדברים הוא הטענה שהאח השני מת⁹, בעוד שבפעם הראשונה טענו האחים שהוא איננו.

זו הפעם הראשונה בה האחים מסתכלים על הדברים באותה צורה בה אביהם הסתכל עליהם עד עכשיו. עד עתה, מבחינת האחים יוסף חי, לא כך הדברים אצל יעקב. הוא מתאבל על בנו כבר 22 שנה. הוא בטוח ש"טרף טרף יוסף". יהודה בפעם הראשונה מצליח להסתכל על הדברים מהצד של אביו המתאבל.

יהודה ממשיך בדבריו:

"ונאמר אל אדוני לא יוכל הנער לעזוב את אביו ועזב את אביו ומת".

(בראשית מ"ד, כב)

עיון בפסוקים יראה לנו, שהאחים מעולם לא אמרו דבר כזה. עד עתה, היה נראה לאחים מאוד פשוט לקחת את בנימין כדי לחזור עם שמעון. הם לא הבינו עד כמה אביהם קשור לבנימין בדיוק כמו שלא הבינו עד כמה הוא היה קשור ליוסף¹⁰.

לא ברור בפסוק¹¹ הנ"ל מי לטענת יהודה ימות, בעקבות הורדת בנימין - יעקב או בנימין עצמו? הרמב"ן פירש, שיהודה התכוון לבנימין:

"מפני היותו ילד שעשועים בחיק אביו אשר אהבו, ואם יעזבנו ויבא בדרך ימות הנער".

(בראשית מ"ד, כב)

9. רבים מהפרשנים ביניהם רש"י הסבירו שיהודה שינה, פן יבקש ממנו יוסף לעלות למצרים גם את האח המת.

10. "ויאמר אליהם יעקב אביהם, אתי שכלתם, יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו עלי היו כלנה" (מ"ב, לו). יעקב קשור מאוד גם לשמעון. הקשר של יעקב הוא לכל שנים עשר בניו באשר הם בניו. גם לשמעון שהבאיש אתו במעשה שכם.

11. כך למשל אומר האב"ע: "ולמה לא הביא המזכיר החמישה שאין להם הכרע, כמו וישלוף נעלו (רות ד, ח) וזה עמהם".

הגמרא ביומא (נב) אומרת: "חמש מקראות בתורה אין להם הכרע". האב"ע כל-כך מתקשה בפסוק, שהוא לא מבין מדוע פסוק זה לא נכלל בפסוקים "שאיין להם הכרע".

ה"ספורנו" פירש:

"לא יוכל הנער לעזוב את אביו, כי מאז שיעזוב את געגועי אביו והסברת פניו, יתעצב ונפל למשכב או ימות. (כלומר, מצד היותו נער אינו מסוגל לעזוב את אביו ללא סכנת מות). ועזב את אביו ומת, ועם זה אביו ימות בלי ספק"¹². לדעתנו פירושו של ה"ספורנו" מוכיח, שהאחים עברו את שני השלבים, שאליהם שאף יוסף. השלב הראשון הוא ההכרה, ההזדהות והדאגה לאחיהם - לכן בנימין עלול למות במצב נפשי כל-כך קשה. השלב השני אותו עברו האחים הוא ההכרה בצער שנגרם לאביהם לכן טוען יהודה שאביו עלול למות ממהלך כזה של ניתוק בין האב לבנו.

"ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי. ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף, ולא ראיתיו עד הנה"¹³. ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון, והורדתם את שבתי ברעה שְׁאֵלָה. ועתה כפֹּאֵי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו, ונפשו קשורה בנפשו...".

(בראשית מ"ד, כו ל)

המילים הטובות ביותר בהם מצליח יהודה לבטא את הקשר בן יעקב לבנימין באות בביטוי "ונפשו קשורה בנפשו". יהודה כבר הפנים היטב את זה שלא ניתן לנתק בין הבנים לאביהם.

בתחילת סקירתנו את דברי יהודה עסקנו בקושיית הפרשנים מדוע יהודה חוזר על כל ההיסטוריה של הדברים. למה הוא לא אומר את הדברים מיד.

לדעתנו, יהודה חוזר על כל הקורות אותם משום שעד עכשיו לאורך כל הפרשה הוא לא הבין, שאי אפשר לנתק בן האב לבניו. כעת, לאחר שיהודה הבין הוא מסביר ליוסף את הכל, ע"פ הבנתו החדשה. יהודה ניגש ליוסף ואומר לו שישכח מה שהיה עד עכשיו. כעת נתחיל את הכל מהתחלה, אבל הפעם נסביר לך דבר, שלא הסברנו לך אותו עד עכשיו. שמע אדוני, לא ניתן לנתק בן אבי לבנימין. מלכתחילה לא היינו צריכים להביא את בנימין. אבא שלי כבר עבר טראומה קשה מאוד. אם נוריד את בנימין אבא שלי ימות, אפילו אם לא יקראנו אסון בדרך. אפילו אם בנימין יעמוד בטראומה הקשה כל-כך של הניתוק, אבא שלי לא יעמוד בכך. לכן, אם אתה רוצה - קח אותי במקומו.

12. ה"ספורנו" פתר בפירושו גם את בעיית הכפל בפסוק, "לעזוב את אביו, ועזב את אביו ומת".

13. חרב יואל בן-נון (מגדים א' עמ' 28 והילך) מסביר, שיוסף בטוח שגם אביו, יעקב, היה שותף בקנוניה נגדו ביחד עם האחים. לכן עד שיהודה לא סיפר שהאב רומה ע"י אחים יוסף לא נגלה לפניהם.

"העוד אבי חי"

"ולא יכול יוסף להתאפק לכל הניצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי, ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו. ויתן את קולו בבכי, וישמעו מצרים וישמע בית פרעה. ויאמר יוסף אל אחיו **אני יוסף העוד אבי חי, ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו**".

(בראשית מ"ה, א-ג)

המשפט הראשון בו מתגלה יוסף לאחיו, הוא משפט אותו הוא מתכנן מאז מפגשו הראשון איתם. הפרשנים מתקשים בהסבר שאלתו הראשונה של יוסף. וכי לא ידע יוסף אם אביו חי? כבר במפגשם הראשון סיפרו האחים ליוסף שאביהם חי. מאז חזרו האחים שוב ושוב על העובדה שהאב חי. כל נאומו של יהודה התבסס על כך שהאב יכול למות ברדת בנימין.

ה"ספורנו" שנדרש לבעיה מפרש:

"העוד אבי חי - איך אפשר שלא מת מדאגתו עלי".

(בראשית מ"ה, ג)

כעת, לאחר נאומו של יהודה, שעיקרו לא רק הזדהות של האחים עם אחיהם הקטן, אלא גם ובעיקר, הבנה של האחים שלא ניתן לנתק בן יעקב לבנימין, פונה יוסף לאחיו ואומר להם: "אני יוסף" שניתקתם ביני לאבי לפני 22 שנה, "העוד אבי חי"? האם לאחר כל השנים האלו הוא עדיין חי? או שכל הזמן הזה הוא ממאן להתנחם וטוען "כי ארד אל בני אבל שאולה" (ל"ז, לה).

"...ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו"

(בראשית שם, שם)

הפרשנים מתקשים בבטוי "מפניו" ולכן הם מפרשים, שהם נבהלו מפני הבושה (רש"י). האחים נבהלים מפניו של יוסף בן הזקונים, אשר זיו אקונין שלו דומה לאביו. האחים רואים לפתע את אביהם משתקף לפנייהם בדמותו של יוסף. האחים שמבינים כמה צער הם גרמו לאביהם כל השנים, נרתעים מפני הבושה הגדולה שהם חשים מאביהם שמשתקף לפנייהם בדמותו של יוסף.

יוסף לא מוכיח את אחיו רק על מה שהם עשו לו, אלא בעיקר על מה שעשו לאביו בכל השנים האלו. לכן, לאחר שהוא מנחם אותם על שעשו לו, "...כי למחיה שלחני אלהים לפניכם" (מ"ה, ה), הוא דורש מהם:

"מהרו ועלו אל אבי, ואמרתם אליו, כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד".

(בראשית שם, ט)

יוסף דורש כעת מאחיו, ללכת לתקן את העוול אותו גרמו לאביהם שמתאבל עליו כבר 22 שנה.

"מהרו ועלו אל אבי"

השאלה הגדולה אותה נשאר לנו לפתור היא, למה יוסף לא דואג קודם כל ל"כיבוד אבי" שלו? מדוע במשך 22 שנה, הוא לא טורח לשלוח לאביו את הבשורה על כך שהוא חי, ואילו עכשיו הוא דורש מהאחים "מהרו ועלו אל אבי", ועוד "ומהרתם והורדתם את אבי הנה" (מ"ה, יג)?

ועוד, אם הדבר כל-כך חשוב ליוסף, שילך הוא לקרוא לאביו, מדוע הוא שולח את האחים ולא הולך בעצמו לאביו?

שאלה זו נשאלת ע"י הרמב"ן כבר בעת מכירת יוסף למצרים:

"כי יש לתמוה, אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים, והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול ונגיד במצרים, איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו, כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו..."¹⁴

(בראשית מ"ב, ט)

על מנת לענות לשאלה קשה זו, נחזור לתחילת הפרשה.

"וילכו אחיו לראות את צאן אביהם בשכם. ויאמר ישראל אל יוסף, הלוא אחיך רעים בשכם, לכה ואשלחך אליהם, ויאמר לו הנני".

(בראשית ל"ז, יב-יג)

את הביטוי "ויאמר לו הנני" אנו מכירים היטב. הוא עוד מהדהד באוזנו מסיפור עקידת יצחק שם כתוב: "ויהי אחר הדברים האלו והאלהים נסה את אברהם, ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני" (כ"ב, א). ועוד "ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם, ויאמר הנני" (כ"ב, יא). רש"י מפרש: "הנני, כך היא ענייתם של חסידים, לשון ענוה הוא ולשון זימון".

יעקב פונה ליוסף, הוא מבקש ממנו שילך לאחיו, ויוסף עונה "הנני". לכאורה נגמרה בקשתו של יעקב. אלא שלא מדובר בסתם הליכה, ישנה גם מטרה להליכה זו:

"ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך, ואת שלום הצאן והשיבני דבר, וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה".

(בראשית ל"ז, יד)

14. נוסח זה לקוח מתוך כתב יד של הרמב"ן, השונה במקצת מהנוסח המופיע בתומשים.

הפסוק הזה מעלה קושיות רבות. מה מבקש יעקב מיוסף? מה יוסף צריך לעשות בשכם? מדוע ישנה חזרה פעמים: "שלום אחיך" ו"שלום הצאן"? מהו "הדבר" אותו צריך יוסף להשיב לאביו?

מפרש החזקוני:

"לך נא ראה את שלום אחיך, אין "נא" אלא לשון בקשה, אע"פ שבכל יום אני שומע בשורות מהם, דרך ארץ שתלך שם אתה שהרי אחיך הם. "ואת שלום הצאן", הדא אמר צריך אדם לשאול בשלום דבר שיש לו הנאה ממנו". לפי פירוש ה"ספורנו", יעקב מבקש מיוסף שני דברים. האחד, ללכת לאֶחיו כאחד מאחיו ולראות בשלום. והשני, לראות את שלום הצאן. במילים אחרות, למרות שיעקב ידע מה שלום האחים הוא רוצה, שיוסף דוקא ילך לאחיו, אותם אחים ש"לא יכלו דברו לשלם", על מנת שיהיה עם שאר אֶחיו ותו לא (כמנהג דרך ארץ).

"וימצאהו איש תעה בשדה, ושאלהו האיש לאמר מה תבקש? ויאמר, את אחי אנכי מבקש, הגידה נא לי איפה הם רעים. ויאמר האיש **נסעו מזה**, כי שמעתי אומרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן".
(בראשית ל"ז, טו-יז)

רש"י מפרש:

"נסעו מזה, הסיעו עצמן מן האחוה"¹⁵.
המילה "מִזֶּה" חוזרת מספר פסוקים לאחר מכן, "ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות **הלזה**"¹⁶.
נראה שהאחים "נסעו מזה", ואילו רק יוסף נשאר מכל אֶחיו "בעל החלומות הלזה". רש"י התקשה בתשובתו של המלאך, שהרי יוסף בקש ממנו לדעת איפה הם והמלאך השיב לו "נסעו מזה" - לכאורה תשובה איפה הם לא נמצאים. לכן מסביר רש"י ע"פ המדרש נסעו מזה נסעו מהאחוה. הם כבר לא רוצים להיות מאוחדים באחוה. אחוה, מלשון "אחי". מבחינתם יוסף הוא "בעל החלומות הלזה", הוא חולם על אחדות בין האחים, אחדות שמבחינתם אינה קיימת.

15. בעל שפתי חכמים מקשה עוד: "הא יוסף נמי היה יודע שנסעו מזה כיון שלא מצאן שם. לכן פירש הסיעו עצמן מן האחוה. פירוש, ורוצים להורגך ואל תלך שם. ומנא ליה לרשי לפרש כן, י"ל "זה" בגימטריה יב' (12) והכי פירושו נסעו מי"ב, ר"ל אינם רוצים שיהיו י"ב, ורוצין להורגך ולא יהיו אלא י"א, דהינו נסעו מזה. אי נמי הוכחת רש"י ממלת זה, כלומר נסעו מזה שאתה אומר "את אחי אנוכי מבקש" אבל הם נסעו מן האחוה".

16. יש מקום לסברה שהביטויים "מזה" ו"הלזה" אינם נובעים מאותו שורש.

הביטוי "והשיבני דבר" אינו מובן. אם נחזור שלושה פסוקים אחורה נראה שנפגשו כבר עם פסוק זה: "ויקנאו בו אחיו, ואביו שמר את הדבר" (בראשית ל"ז, יא). איזה דבר שמר אביו?

נראה שליעקב היה קשה מאוד עם המריבות המתעוררות בין האחים. יעקב חזה ב"חרם" אותו הטילו השבטים על יוסף, הוא ראה את השנאה שלהם כלפיו, הוא ראה שאינם יכולים ל"דבר בשלום", ושמר את הדבר בלבו - את דבר החלומות והקנאה של האחים. כעת שולח יעקב את יוסף להשיב אותו דבר, יותר נכון שני דברים. האחד ל"ראות את שלום אחיו", להשיב לו שהאחים כבר יכולים לדבר איתו לשלום, "כמנהג דרך ארץ". והשני, "לראות את שלום הצאן", אותו צאן ששייך לאביהם. האם הם יודעים מה קרוב לליבו של אביהם. האם הם מבינים, שכמו שהצאן קרוב ללב יעקב, כי זה רכוש, כך גם כל בניו. האם הם מבינים שאסור לפגוע "ברכושו" של יעקב אביהם, שלא ניתן לנתק בין הבנים לאביהם.

22 שנה לא שולח יוסף ליעקב אביו דבר על מקום הימצאו, ועל העובדה שהוא עדיין בחיים. רק עכשיו לאחר נאום יהודה, לאחר שהאחים הבינו את שני הדברים, את הרעה שעשו ליוסף שלא ראו את "צרת נפשו", ואת הרעה שעשו ליעקב שמתאבל על יוסף כבר 22 שנה, רק עכשיו צריך למהר ולשלוח לאביו. המטרה שלשמה נשלח יוסף הוגשמה. רק עכשיו אפשר לרוץ ליעקב ולהשיב אותו - "דברי".

את הבשורה צריכים דוקא האחים לספר ליעקב. הם אלו שנסעו מן האחוה, הם אלו שצריכים לשוב ליעקב ולספר לו את הדבר. הם אלו שצריכים לספר לו שהשליחות אליה נשלח אחיהם לפני 22 שנה הסתיימה.

